

ALEVİ İNANÇ BİRLİĞİ VAKFI

Uluslararası Geçmişten Geleceđe
Alevîlik Sempozyumu

Matbaa Sertifika No: 19371

Birinci Baskı: *Aralık 2018*

Bu kitap Alevî İnanç Birliđi Vakfı Yayınıdır.

ISBN : 978-605-81010-0-5

© Copyright 2018

Bu kitabın hakları Alevî İnanç Birliđi Vakfı'na aittir. Tüm hakları saklıdır. Kaynak gösterilmeden kitaptan alıntı yapılamaz; Alevî İnanç Birliđi Vakfı'nın yazılı izni olmadan radyo ve televizyona uyarlanamaz; oyun, film, elektronik kitap, CD ya da manyetik bant haline getirilemez; fotoğraf ya da herhangi bir yöntemle çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

Basım Yeri:

İsmail Aygöl Ofset Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.
İskitler Büyük Sanayi 1.Cad. No:95/6
Tel: 0312 310 59 95 - 342 43 00

ULUSLARARASI GEÇMİŞTEN GELECEĐE ALEVİLİK SEMPOZYUMU

Hazırlayan
ALEVİ İNANÇ BİRLİĞİ VAKFI

Sempozyuma Destek Veren Kurumlar

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM
BAKANLIĐI

TÜRK TARİH
KURUMU

C-TİKA

KEÇİÖREN
BELEDİYESİ

“SOSYAL ANTROPOLOJİ AÇISINDAN ALEVİLİK’TE EVLİYÂ İNANCI”

Doç. Dr. Hiroki WAKAMATSU¹

Özet

Evlüyâ inanç kültü bütün dini inançlarda hem toplumsal hem de siyasi bağlamında önemli bir roller oynamaktadır. Evliyâ kelimesi Arapçanın “*walî* (veli)” kelimesinin çoğul hali (awliya’) olarak Türkçe lügatine geçmektedir. Bu kelimenin anlamı ise “tanrıya yakın olan” veya “tanrının arkadaşı (yoldaşı)” şeklinde kullanılmaktadır. İslam dünyasında gerek Sünni toplumu gerekse Alevi toplumunda bu evliyâ inancı çeşitli dini uygulamalar içerisine yerleşmiş ve çeşitli dini ritüellerde şekillenmiştir. Aleviliğe baktığımızda bu evliyâ kavramı çeşitli bağlamlarda kullanılmaktadır. Anadolu, Balkanlar ve Orta Doğu coğrafyasında hemen hemen her yerde şimdiye kadar hala çeşitli türbeler ve yatırlar bulunmaktadır. Bunlar arasında Hacı Bektaş Veli başta olmak üzere, Pîr Sultan Abdal, Baba Mansur, Sarı Saltuk gibi Anadolu, Balkanlar ve Orta Doğu gibi geniş coğrafyada tanınan büyük evliyâların türbeleri vardır. Fakat özellikle Anadolu’da isimi tanımayan belirli yörede sadece sınırlı bir coğrafyada tanınan yerli evliyâların da bulunmaktadır. Bu sunumda ilk başta başka dini inançlarla karşılaştırarak, evliyâ kavramının genel tanımı ve toplumsal anlamdaki işleyişini açıklayacağım. Sonra hem arşiv hem de gözlem yöntemlerini kullanarak, Alevilik’te gözlemlenen evliyâ inancının hem inançsal boyutunu hem de ritüel boyutunu sosyal antropoloji açısından inceleyeceğim. Aynı zamanda Alevilik’te gözlemlenen Ehl-i Beyt inancı bağlamında nasıl bir şekilde işlevlediğini hem yazılı kaynaklar hem de sözlü gelenekler açısından açıklayacağım. Son olarak Alevi evliyâların toplumdaki işlevlerine göre ziyaret kültü ile bağlantılı olarak nasıl bir şekilde anlamlandırıldığı konusunda analizlerde bulunacağım.

Anahtar Kelimeler: Sosyal ve Kültürel Antropoloji, Evliyâ İnanç, Kutsallık, Ehl-i Beyt

¹ Toros Üniversitesi Alevilik-Bektaşılık Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürü

Giriş

Bütün dini inançlarda evliyâ kültü önemli unsurlardan bir tanesidir. İlahî dinler ile diğer dinler arasında evliyâ inanç şekilleri farklılıklar gösterse bile, Suudi Arabistan'daki Wahhabizm gibi nadir örnekler hariç, bu inanç uygulamalarını inkâr eden dini inanç dünyada neredeyse yoktur. Konu ile ilgili şimdiki kadar Antropoloji ve Sosyoloji alanlarında çeşitli tartışmalara yol açmıştır. Evliyâ kelimesi Arapçanın "wâlî (veli)" kelimesinin çoğul hali (awliya') olarak Türkçe lügatine geçmektedir. Bu kelimenin anlamı ise "tanrıya yakın olan" veya "tanrının arkadaşı (yoldaşı)" şeklinde kullanılmaktadır.

İslam dünyasında evliyâ ideal kişiliğe sahip olup Allah tarafından verilen doğuştaki hakikatlerinden kaynaklanan özel güçlerle insanlara bereket ve iyilik verme yeteneğine sahip bir kişi anlamında gelmektedir. Fakat bu terim yalnızca analitik bir terim olarak kullanılmamıştır. İslam dünyasında *Velî* (Allah'a yakın biri) ve *Salîh* (doğru inancına sahip biri) gibi terimler genel olarak kullanılmaktadır. Onların yanı sıra, *Seyit* (Hz. Peygamber soyundan gelen), *Faqîh* (İslam hukukçusu), *Pîr* ve *Darwish* (Derviş) gibi terimler de kullanılmaktadır.

İslam dinin yayma süreci içerisinde eski Türk toplumu ve yahut Sahra çöllerinden güney kısmı, Güney ve Güneydoğu Asya ülkelerinde halkların çoğu (veya hepsi) Kuran'ın dili olan Arapça bilgileri olmadıktan dolayı Kuran ve Hadis gibi İslam'ın yazılı kaynaklarını okuyup yorumlayamadılar. Dolayısıyla o dönemdeki halklar yakınlarında yaşayan ve İslami bilgiler konusunda bilgili olan kişilerin davranışları ve yaşam tarzları istinaden yaşamaya çalışmıştır.

Bu halklara arasında yaşayan evliyâlar, özellikle gayri-Arap bölgelerde yaşayan halklara İslam'ın dini bilgileri ulaştırmaya ve İslam dininin yayılmasına büyük ve önemli bir katkılarda bulunmuştur. Onlar Pir-Mürit-Talip ilişkisini kurarak İslami bilgilerini halklara aktarmaya çalışmıştır ve aynı zamanda belirli bir dini törenlerinde ritüel grup halinde çeşitli yerlerde bulunmuşlardır. Pir-talip ilişkileri konusundaki antropolojik problemler evliya inancının halklar arasında yaygın olmasının nedeni ile alakalı olarak antropoloji camiasında çeşitli tartışmaya yol açmıştır (Brown 1968; Buehler 1998; Nicholson 1914; Schimmel 1975). Bir yol erkânına girdiği kişi ilk başta kendisini tamamı ile emanet edebileceği bir üstadını arar. O noktada bu kişi

bir Pire bir talip olmuş olur. Sonra bir talip bu Pire hizmet ederek manevi bir aşamayı adım adım aşmak zorundadır. Öte yandan bir talibin ileride karşılaşabileceği sıkıntıları, hayalleri ve onun vizyonunu iyi yorumlayarak her aşamadaki talibin ruh halini çok iyi anlayabilmesi gerekmektedir. Pir her aşamada nasıl davranması gerektiğini öğretir ve her talibin farklı yeteneklere ve huylarına göre çeşitli yöntemlerini sunarak talibin yol erkânını devam ettirmeye yükümlüdür. Aynı zamanda talip gönül rızasıyla pire tamamı ile tabi olması gerekmektedir. Piri ziyaret etmek, onu arayıp sormak ve pire hizmet etmek bir talip için dini bir yükümlülüktür. Ve bunu gönül rızasıyla yapması gerekmektedir (Schimmel 1975: 227-237).

Böyle bir Pir-Talip ilişkiler kapsamında yapılan dini ritüel metotları ve uygulanan davranış örüntüleri konusunda İngiliz İslâm Bilimcilerinden Nicholson (1914) tarafından yapılan çalışmalar dünyaca bilinmektedir. O İslam dünyasında meşhur evliyaların düşüncesi ve dini ritüellerden örnek alarak, bir talibin Allah (Hak) ile "Bir olması" için geçen aşamalar ve tecrübelerin içyapısını araştırmıştır. "Allah (Hak) ile Bir olmak" gibi bir tecrübeleri yol erkânı üzerinden gidenler için ruhani ve manevi bir hedef olarak ritüel metotları ve düşünce tarihi açısından araştırmacılara önemli bir kavramları getirmiştir.

Allah ile insanı bağlayan bir Pir başka bir evliya-ile bağlantısını kurarak kendini daha büyük evliyaların öğretisi (Yol Erkânı) ile silsile üzerinden bağlanarak ki bu silsile Hz. Peygamber Muhammed Mustafa'ya bağlıdır, daha geniş bir Pir-Talip ilişkisi içerisinde bulundurmaktadır. Evliya inancının yanı sıra, Seyit inancında da aynı zamanda bu ilişki gözlemlenebilir. Hz. Peygamber Muhammed Mustafa başta olmak üzere, Hz. Ali ve Ehl-i Beyt soyundan gelen evliyaların kutsal silsilesi çeşitli dini ritüellerde sembolize edilmiştir. Bu evliyaların sembolize edildiği konusunda Antropoloji açısından tartışılmaktadır (Buehler 1998; Nicholson 1914; Schimmel 1975).

Talip bedensel ve manevi açıdan tamamıyla bir evliyaya kendini emanet ederek Pirin ruhani ilimlerine ulaşır. Böylelikle talip mevcut olan evliya vasıtasıyla geçmişteki evliyaya, Ehl-i Beyt'e, Peygambere ve en sonunda Allah'a ulaşmak için yönlendirilir. Bu aşamadaki içyapısı, Brown (1986: 330) da bahsettiği gibi, Peygamber Muhammed Mustafa ve Ehl-i Beyt sembolik olarak insanları Hakikat'a yönlendiren ruhani bir silsile olarak işlevlemektedir.

Alevi-Bektaşî inancında ise Evliyâ inancı çok önemli ve özel bir anlamı taşımaktadır. Anadolu'nun her yöresinde gözlemlenen bu önemli bir inanç uygulaması Aleviliğin temel unsurlarından bir tanesidir. Bu makalede birkaç örneği vererek Alevilik-Bektaşîlik'te uygulanan evliya inancının mekanizması ve toplumsal rollerini sosyal antropolojik açıdan açıklamaya çalışacağım. Bu makalede kullanılan veriler 2011-2013 yılları arasında Tunceli'de yapılan saha çalışması ile 2014-2016 yılları arasında Çorum'da Hitit Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi (BAP) kapsamında yapılan saha çalışmalarında toplanmıştır.

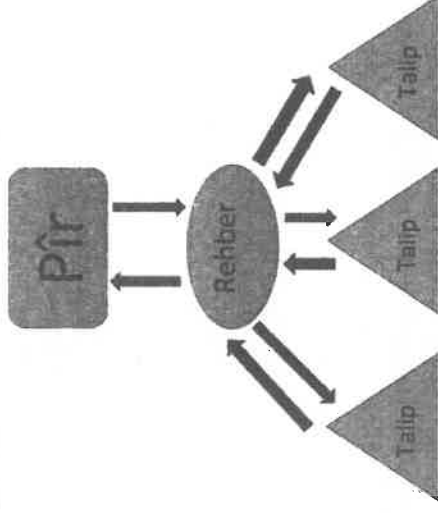
Dede-Talip İlişkisi ve Ocak

Alevilik-Bektaşîlik'te oluşturulan toplumsal hiyerarşisi olarak Ocak kavramı vardır. Yaman'a göre Alevilik-Bektaşîlik'te Ocak, dinsel hizmetleri gören dedelerin aileleri anlamındadır (Yaman 2006: 54-55). Yaman aynı eserde Anadolu'da bulunan Alevi Ocaklarını örnek olarak vererek Ocak sisteminin toplumsal işlevlerinden bahsetmektedir. Ocak bir anlamda Alevi toplum tarafından büyük kutsallık ve manevi gücünü kazandırılmaktadır. Aleviler Ocakzade dedelerine karşı büyük saygı ile davranmaktadır. Sahada Ocakzade dedeler "pir" veya "dede" kelimesi ile hitap edilir.

Alevilik-Bektaşîlik bağlamında ocak iki anlamı taşımaktadır. Birincisi dede-talip ilişkisinden oluşan bir takım "ritüel grup"tur (Figür 1). İkincisi ise On İki İmam vastasıyla Hz. Peygamber'e kadar uzanan Ehl-i Beyt soyudur. Bu bölümde bir ritüel grup olarak dede-talip ilişkisi çerçevesinde oluşan ocak kavramından bahsedeceğim.

Figür 1 içerisinde hiyerarşinin en tepesinde bulunan Pir Ehl-i Beyt soyundan gelen erkek bir bireyi olmalıdır. Bu makama "post" denir. Talipler Pir'den ikrarı alarak yol erkânını seçer ve Pir'e hizmet etmektedir. Aynı zamanda Cem ritüeli de Pir'in önderliği ile gerçekleştirilmektedir. Rehber Pir tarafından talipler arasında seçilmiş ve görevlendirilmiş erkek bir bireydir. Aynı zamanda Pir'in yardımcısı ve Pir'in bulunmadığı yerlerde onun vekili olarak görev yapmaktadır (Coşkun 2014: 146).

Coşkun "Alevi Cemlerinde Nefesler" adlı eserinde bu hiyerarşik yapının nefes şeklinde nasıl Cem ritüeline yansımaları bir deyiş örneği ile bahsetmektedir.

(Figür 1: Dede-Talip İlişkisi)

*Düşme dünya nimetine
Talip ol Pir hizmetine
Ab-ı Keyser şerbetine
Kektilin bandır dediler*

Coşkun bu deyişin dörtüğünde dünya malına mülküne önem verilmemesi, bir pire hizmet edilerek yol erkân öğrenilmesinin gerekliliği "nasihat" yoluyla dile getirildiğini açıklamaktadır (Coşkun 2014: 193).

Ona göre, nefesler, içerik bakımından söz konusu türlere ayrılmakla birlikte Alevi inancının temeli oluşturan yol öğretilerinin işlendiğini ve talip-mürîd ilişkisi, mürşidin öğütünü tutanların manevi derecesi ve gizli sırlar işlendiğini görmekteyiz (Coşkun 2014: 200).

Cem ritüellerine genellikle bir dede ve ona bağlı olan talipler katılmaktadır. Katılımcılar Hz. Ali ve Hz. Hüseyin başta olmak üzere On İki İmam eve onların şehitliğini anarlar ve onların çektiği acılarını paylaşır. Bu ibadetin amacı bir birey olarak "İnsan-ı Kâmil" olma çabası olarak da değerlendirilir. Hz. Peygamber ve onun soyundan gelen Ehl-i Beyt mensupları gibi kamil insan olmak bu ritüelin ana hedeflerinden bir tanesidir.

Ehl-i Beyt Evliya ve Keramet

Yukarıda bahsedildiği üzere Alevi yol erkânı tercih meselesidir ve belirli bir dededen ikrar alındıktan sonra yaşlı-genç, kadın-erkek sorulmaksızın herkes bu yolu mu seçebilir ve ocak üyesi olabilmektedir. Fakat bahsettiğim gibi Alevilik-Bektaşilik dini uygulamalar içerisinde ve o hiyerarşisi içerisinde Ehl-i Beyt olmanın ayrıcalığı görülmektedir. Peki bu ayrıcalığı nereden kaynaklanır? Bu bölümde Anadolu'nun meşhur Alevi ocaklarından bir tanesi olan Baba Mansur ocak örneğinden bahsederek açıklamaya çalışacağım.

Anadolu'da Aleviler tarafından Baba Mansur olarak tanınan evliya 12. Yüzyılda yaşamış Anadolu Kırk Erenlerinden biri olup tarihi kaynaklarda Mansûr İbn-i Arslân Bâbâ (?-1197) olarak geçmektedir (Trimingham 1971: 58-60). O Horasan'ın meşhur bir evliya Ahmet Yesevi kolundan gelmiş ve günümüz Türkiye'de Aleviler tarafından tanınan büyük bir evliyadır. Hatta onun soyu Hz. Peygamber Mustafa'ya uzanmaktadır ve beşinci İmam Muhammed Bakır'ın yirminci kuşağı olduğunu söylenmektedir. Ve aynı zamanda Ahmet Yesevi'den icazetnâmeyi almıştır.

Baba Mansur'un türbesi Doğu Anadolu Tunceli ili Mazgirt ilçesine bağlı Mixundi köyü (Darikent)'nde bulunmaktadır. Tunceli ve çevresindeki Aleviler için büyük ziyaretgâhlarından biridir. Türbenin içinde onun yapmış olduğu duvar bulunmaktadır. Bu duvarla ilgili sahada halklar arasında geçen ve ağızdan ağza aktarılan keramet hikayesi Baba Mansur'u evliya olarak nitelendirme konusunda oldukça etkilidir.

Bir gün Alevilerce tanınan Hacı Kureyiş adında bir evliya zehirli yılanı omuzuna sarıp büyük bir ayının sırtına binerek Baba Mansur'un yerine ziyarete gelmiş. Baba Mansur o sırada kendi evini inşa etmek üzere çalışmalarını devam ediyormuş. Hacı Kureyiş geldiğinde Baba Mansur duvarın üzerine binip Hacı Kureyiş'in yanına uçarak gelmiş. O sefer Hacı Kureyiş demiş "sen benden üstünsün çünkü ben canlıyı yürütürüm ama sen cansız yürütürün" diye Baba Mansur'un ellerini öper ona talip olur.

Bu keramet hikâyesinde Hacı Kureyiş Baba Mansur'un ellerini öper. Bu hareket Hacı Kureyiş ocağından Baba Mansur Ocağı'nın üstün olmasını sembolize eder. İyi ocak da aynı zamanda yörede etkin olan büyük aşiret konfederasyonudur. Biri Kureşan Aşireti öbürü de Bamasoran Aşireti. Bu

keramet hikâyesinin sosyo-politik yönü ise bu iki aşiretin güç dengesini sağlamaktır (Wakamatsu 2009: 92-93). Bu yönden hem toplumsal olarak hem de siyasi olarak geleneksel bu iki büyük aşiretinin yöredeki güç dengesinin bozulmaması konusunda işlevini görmektedir. Aynı zamanda dini ve inancaşal bağlamda başka bir anlamı ve önemini taşımaktadır. Hacı Kureyiş adı üstünde Peygamber soyundan gelmektedir fakat Horasan Erenlerinden icazet yoktur. Bu hikâyede anlaşılın hem Peygamber soyundan gelmek hem de Ahmet Yesevi kolundan icazet almış olmak Baba Mansur'un ayrıcalığı göstermektedir.

Sonuç

Sonuç olarak Alevilik-Bektaşilik'te evliya inancı hem inancaşal bakımdan hem de sosyo-politik bakımdan önemli işlevleri görmektedir. Evliya sadece tarihte yaşamış olan türbelerde yatan kişi değil, yaşayan Alevi dedeleri de aynı zamanda evliya olarak kabul edilir. İslam tarih içerisinde yetiştirilen evliyalar Ehl-i Beyt denilen On İki İmam vasıtasıyla Hz. Peygamber Mustafa'ya dayanan soy seçerisine bağlı olduğunu görmekteyiz. Bu kutsal silsile çerçevesinde çeşitli dini ritüellerini gerçekleştirerek İslami sembollerini yansıtmaktadır.

Bu kutsal silsilenin yani evliya inancının mekanizması da ocaktır. Alevi Ocaklarının içyapısı ise 1 dede-talip ilişkisinden oluşan ritüel grubu, 2 Hz. Peygamber Mustafa'ya dayanan ve Ehl-i Beyt soyu denilen kutsal silsiledir. Ocak aynı zamanda Anadolu Halk İnançlarında önemli bir rol oynayan bir sistemdir. Bu ocaklara kutsallığını veren de Ehl-i Beyt soyu ve keramet olarak ağızdan ağza aktarılmış sözlü geleneklerdir.

Bu ocak temelinde Cem ritüelleri ve başka dini ritüeller uygulanmaktadır. Evliyaların kerametleri ve evliyayı kutsallaştıran bir mekân olarak türbenin işlevi Alevilik-Bektaşiliğin sözlü geleneklerinin önemli kaynaklarından bir tanesidir.

Kaynakça

- Brown J. 1968. *Derwishes or Oriental Spiritualizm*, Oxford University Press.
- Buehler A. 1998. *Sufi Heirs of the Prophet: The Indian Naqshbandiyyah and the Rise of*
- Mediating Sufi Shaikh*, University of South Caroline Press.
- Coşkun, Nilgün Çıblak 2014. *Alevi Cemlerinde Nefesler: Nefeslerin Performans Teori*
- Bağlamında İncelemesi: Alevi Kültür Dernekleri Merisin Şubesi (Cemevi) Örneği*, Ankara: Otorite Yayınları.
- Nicholson R. A. 1914. *The Mystics of Islam*, London: G Bell & Sons.
- Schimmel A. 1975. *Mystical Dimentions of Islam*, University of North Caroline Press.
- Trimingham, J. Spencer 1971. *The Sufi Orders in Islam*, Oxford: Oxford University Press.
- Yaman, Ali 2006. *Kızılbaş Alevi Ocakları*, Ankara: Elips Kitap.
- Wakamatsu, Hiroki 2009. "The Veneration of the Saints among the Kurdish Alevi of Turkey:
- Through an Analysis of the Ocak of Baba Mansur," *Orient*, 52/2, 84-104, Tokyo.